

ЛІТЕРАТУРА

1. Балабанова Л.М. Категория нормы в психологии студенческого возраста (теоретико-методологический аспект) / Балабанова Л. М. – Харків: Консум, 1999. – 240 с.
2. Беличева С.А. Основы превентивной психологии / Беличева С.А. – М. : СЗР, 1994. – 220 с.
3. Давлетбаева З. К. Асоциальное поведение учащихся: виды и содержание / З. К. Давлетбаева // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – № 2-1. – Том 14. – 2012. – 137–145.
4. Майсак Н.В. Матрица социальных девиаций: классификация видов и типов девиантного поведения / Н.В. Майсак // Современные проблемы науки и образования. – 2010. – №4. – С. 78–86.
5. Менделевич В.Д. Психология девиантного поведения : [учеб. пособ.] / В.Д. Менделевич. – СПб. : Речь, 2005. – 448 с.
6. Мулик А.Б. Разработка критериев и показателей типичных форм просоциального – асоциального поведения человека / А.Б. Мулик, Ю.А. Шатир, И.Г. Мулик // Вестник Волгоградского государственного университета. – Сер. 7. Философия. – 2014. – №5(25). – С. 91–97.
7. Отклоняющееся поведение молодежи. Краткий словарь-справочник / под общ. ред. проф. В.А. Попова. – Владимир: ВГПУ, 1994. – 98 с.
8. Первова И.Л. Асоциальное поведение несовершеннолетних: социально-типологический анализ: дис. ... докт. соц. наук / И.Л. Первова. – СПб., 2000. – 340 с.
9. Психологічні аспекти ювенальної юстиції : [навчальний посібник / уклад. Л.І. Мороз, С.І. Яковенко, Ю.В. Меркулова та ін.]. – Одеса : ОДУВС, 2015. – 230 с.
10. Фернхем А. Личность и социальное поведение / А. Фернхем, П. Хейвен. – СПб. : Питер, 2011. – 368 с.

УДК 159.9

Кучеренко С.М., к. психол. н., доцент, доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах НУЦЗУ;

Марющенко А.О., магістрант НУЦЗУ

ПРОФЕСІОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ ГІРНИЧО-РЯТУВАЛЬНОГО ПІДРОЗДІЛУ ДСНС УКРАЇНИ

У статті розглядаються особливості професіографічного аналізу професійної діяльності рятувників ДСНС України, проведено вивчення службово-бойових задач, виконання професійних функцій у особливих та екстремальних умовах співробітників гірничорятувального підрозділу, виділені основні професійно важливі якості.

Ключові слова: професіографічний аналіз, професійна діяльність, особливі та екстремальні умови діяльності, професійно важливі якості

В статті розглядаються особливості професіографічного аналізу професійної діяльності спасателів ДСНС України, проведено вивчення службово-боевих задач, виконання професійних функцій в особливих і екстремальних умовах співробітників горноспасательного підрозділення, виділені основні професійно важливі якості.

Ключевые слова: професіографічний аналіз, професійна діяльність, особливі та екстремальні умови діяльності, професійно важливі якості.

Постановка проблеми Актуальність даної теми пов'язана зі збільшення аварійних ситуацій, які спостерігаються у суспільстві в останні часи, що пов'язано з розвитком науково-технічного прогресу, таких як аварії в шахтах, при висотних роботах, аварійні ситуації в метрополітені та ін. Для їх ліквідації був створений гірничорятувальний підрозділ, професійна діяльність фахівців якого, передбачає забезпечення ліквідації наслідків цих надзвичайних ситуацій, протікає в особливих умовах та характеризується впливом значного числа стресогенних факторів, вплив яких при недостатньому розвитку професійно важливих якостей призводить до зниження ефективності виконання діяльності, професійного вигорання і психосоматичних порушень. У зв'язку з цим виникає потреба в професіографічному аналізі діяльності фахівців ГГР(АР)Р, діагностиці їх професійно важливих якостей з метою виявлення тих сторін особистості, які потребують розвитку або корекції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій У другій половині 20-х рр., незважаючи на відсутність загально методичної та теоретичної основи дослідження в психологічній науці, психологами було сформовано деякі принципи, методи і прийоми психологічного вивчення професійної діяльності та оформлено їх у спеціальний підхід - професіографія. Сутність цього підходу виражена в самому понятті "професіографія" описово-технічна та психофізіологічна характеристика різних видів професійної діяльності. У результаті професіографування склалися професіограми професій - комплекс знань (соціально-економічних, технологічних і психофізіологічних) про професію й організації праці, а також і психограмми професій. Психограмма - психологічний "портрет" професії, представлений групою психологічних функцій, актуалізуються конкретною професією. Як зазначає Б. В. Кулагін, "тільки в результаті професіографії може бути реалізований діяльнісний підхід, який передбачає співвіднесення дій та операцій, оцінюваних за допомогою тестів, з діями і операціями, що входять в структуру професійної діяльності".

Багато дослідників приділяють особливу увагу професіографічному аналізу діяльності фахівців в особливих та екстремальних умовах діяль-

ності (Александров Ю.В., Євсюков О.П., Лебедева С.Ю., Корольчук М.С., Назаров О.О., Перелигіна Л.А., Садковий В.П., Сафін О.Д., Тімченко О.В., Христенко В.Є., Шевченко І.О. та інші.) Так само А.К. Маркова, В.Д. Шадриков, О.С.Шелепова, Е.А.Клімов, О.М.Іванова та інші дослідники займались аналізом професійних функцій та задач, особливостей виконання професійних задач та їх характеристики в екстремальних умовах.

Виклад основного матеріалу. Професіографічний аналіз діяльності являє собою процедуру вивчення вимог, пропонованих професією до особистісних якостей, психологічних здібностей, психофізичних можливостей людини. Він спрямований на забезпечення максимально ефективною взаємодією людини і професії, оптимізацію та підвищення ефективності професійної праці. Охоплює різні сторони конкретної професійної діяльності - соціальні, соціально-економічні, історичні, технічні, технологічні, правові, гігієнічні, психологічні, психофізіологічні і соціально-психологічні.

При побудові професіограми А. К. Маркова пропонує аналізувати і виділяти такі основні підходи до їх змісту і структури:

- комплексна професіограма (за К. К. Платоновим, Ю. В. Котеловою та ін.), де враховується широке коло характеристик (соціальних, технічних, економічних, медико-гігієнічних та ін.), а також вказуються предмет, цілі, спосіб, критерії оцінки результатів і т.п. ;

- аналітична професіограма (за Є. М. Івановою), де спеціально аналізуються: об'єктивні характеристики праці та психологічна характеристика праці, що в підсумку і дозволяє виділяти ПВЯ, відповідні даним завданням;

- психологічно орієнтована професіограма (за Є. І. Гарбер), де можна виділити опис зовнішньої картини праці, трудову поведінку хронометраж робочого часу при виконанні конкретних завдань, типові помилки та внутрішню картину праці, тобто типові реакції особистості на певні професійні ситуації, психічні стани.

Професіографічний аналіз професійної діяльності ГТР(АР)Р було проведено за схемою аналітичної професіограми (за Е.М.Івановою), адже за цією схемою розкриваються не окремі характеристики компонентів професії, а її узагальнені нормативні показники і показники психологічної структури професійної діяльності. При цьому спеціально аналізуються об'єктивні та психологічні характеристики праці, що дозволяє в підсумку виділяти ПВЯ, необхідні для вирішення поставлених завдань.

Історія професії. Професія рятувальника вважається досить молодю. Оскільки зовсім недавно була виділена в окрему область діяльності. Раніше в екстремальних ситуаціях постраждалим допомагали або представники споріднених сфер діяльності, або добровольці. Але, незважаючи на цей факт, фахівці рятувальної служби роблять все, що не-

обхідно для якісного виконання своїх обов'язків. А ось професія пожежника дуже давня. Перші пожежні з'явилися в Стародавньому Китаї. Унаслідок густонаселених там же почали вперше будувати спеціальні канали, які були першими протипожежними засобами.

Загальна характеристика професії. Рятувальник - фахівець аварійно рятувального підрозділу або формування, що виконує обов'язки з проведення аварійно-рятувальні роботи, має відповідну підготовку і кваліфікацію. Рятувальники - це співробітники служби з надзвичайних ситуацій, які першими приходять на допомогу при пожежах, стихійних лихах, екологічних катастрофах, аваріях тощо. Фахівці готові прийти на допомогу в будь-який час доби, бо працюють цілодобово. Співробітники служби ДСНС України прибувають на місце в лічені хвилини і роблять все, щоб якнайшвидше ліквідувати наслідки різних надзвичайних ситуацій. При необхідності вони організують евакуацію людей, надають постраждалим першу медичну допомогу. Співробітники ДСНС України працюють в згуртованих і чітко організованих командах, що включають представників різних спеціальностей, які діють узгоджено.

Зміст праці. Група гірничорятувальних (аварійно-рятувальних) робіт є структурним підрозділом Навчального центру Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України, підпорядковується начальнику і діє згідно з цим Положенням. У своїй діяльності ГГР(АР)Р керується Конституцією України, законами України, указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України, наказами і розпорядженнями ДСНС України, іншими чинними нормативними актами, наказами і розпорядженнями начальника Навчального центру Служби, методиками та інструкціями, затвердженими керівництвом, які поширюються на ГГР(АР)Р, та чинним Положенням про ГГР(АР)Р. Особовий склад групи відноситься до основного (оперативного) та допоміжного складу (конкретні посади, які відносяться до основного (оперативного) складу визначаються установчим наказом Начальника Навчального центру Служби.

Основними завданнями ГГР(АР)Р є термінове реагування на надзвичайні ситуації техногенного, природного та соціально-політичного характеру, постійна готовність сил до проведення аварійно - (пошуково) рятувальних та інших невідкладних робіт, надання першої невідкладної медичної допомоги постраждалим і ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, підтримання високого рівня професіоналізму основного та допоміжного складу групи, захист навколишнього природного середовища та локалізація зон впливу шкідливих і небезпечних факторів, що виникають під час аварій та катастроф, життєзабезпечення особового складу при проведенні аварійно-рятувальних робіт, виконання робіт аварійного та неаварійного характеру з обов'язковим дотриманням вимог з питань охорони праці.

Відповідно до покладених на ГГР(АР)Р завдань виділені основні функції, такі як: постійна, цілодобова готовність сил і засобів групи до негайного виїзду для виконання аварійно-рятувальних, гірничорятувальних, та пошукових робіт, які пов'язані із застосуванням спеціального технічного обладнання та дихальної апаратури на об'єктах гірничої, газової, металургійної промисловості, тунелів і метрополітену, хімічно, вибухопожежонебезпечних підприємств, продуктопроводах, водозабірниках, колекторах, каналізаційних системах, підземних спорудах, підземних умовах у вугільній та гірничо видобувній промисловості та інших гірничих об'єктах, виконання пошукових робіт внаслідок землетрусів, селів, зсувів та інших природних явищ, проведення аварійно-рятувальних робіт, пошук постраждалих та евакуація людей з верхніх поверхів при руйнуванні житлових та промислових споруд, комунікацій (використовуючи альпіністське спорядження), пошук і рятування людей на уражених об'єктах і територіях в умовах екстремальних температур, задимленості, загазованості, загрози вибухів, обвалів, зсувів, затоплень та в інших небезпечних умовах, надання у можливих межах невідкладної медичної допомоги постраждалим та особам, які перебувають у небезпечному для життя і здоров'я стані, на місці події та під час евакуації до лікувальних закладів, проведення робіт з локалізації та ліквідації наслідків аварій на залізничному та автомобільному транспорті в тому числі і з витоком (загрозою витoku) хімічно небезпечних речовин, виконання робіт із перезатарення шкідливих хімічних речовин, отрутохімікатів та шкідливих відходів промислових підприємств, проведення аварійно-рятувальних робіт в з застосуванням апаратів індивідуального захисту органів дихання та засобів захисту тіла, ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, виконання робіт неаварійного характеру, що потребують спеціальної підготовки рятувальників (респіраторників) та їх спеціального оснащення, в тому числі і роботи пов'язані з промисловим альпінізмом, технічне обслуговування, ємностей та резервуарів з наявністю у навколишньому середовищі шкідливих речовин понад ГДК, участь у розробці та погодження планів ліквідації можливих аварій та планів реагування на надзвичайні ситуації на об'єктах і територіях, що обслуговуються, створення та ведення інформаційного банку даних стану потенційно-небезпечних об'єктів, забезпечення комплексного обов'язкового аварійно-рятувального та профілактичного обслуговування об'єктів і територій, що знаходяться в зоні відповідальності, вивчення виробничої обстановки, техніки і технології на підприємствах, що обслуговуються, для швидкої та ефективної локалізації та ліквідації аварій, розробка та надання керівникам (власникам) підприємств (об'єктів) пропозицій, рекомендацій щодо підвищення їх протиаварійного стану та усунення виявлених порушень. Так само співробітники ГГР(АР)Р повинні брати активну участь у під-

готовці добровільних (об'єктових) рятувальних формувань до дій в умовах НС, займатись професійною підготовкою основного (оперативного) складу групи розвивати навчально-тренувальну базу для підготовки рятувальників, розробляти нормативну та інструктивну документацію.

ГГР(АР)Р повинна бути забезпечена доступом на об'єкти і території для виконання робіт, пов'язаних з ліквідацією НС та проведення профілактичних обстежень. Має право подавати власникам підприємств, установ та організацій, органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування пропозиції щодо поліпшення протиаварійного стану об'єктів і територій та усунення виявлених порушень вимог безпеки життєдіяльності працюючих і населення, скасовувати власні погодження планів локалізації та ліквідації аварій підприємств, установ та організацій або їх окремі позиції у разі невідповідності фактичному стану безпеки об'єкта чи території, брати участь у проведенні експертизи проектних рішень з протиаварійного захисту потенційно-небезпечних об'єктів, у роботі комісій з розслідування причин виникнення НС на об'єктах і територіях, у навчанні членів добровільних рятувальних формувань та працівників об'єктів і територій, які обслуговуються з питань, що стосуються їх дій в умовах НС.

Повинна організовувати взаємодію та координацію дій установ, які приймають участь в аварійно-рятувальних роботах, здійснювати нагляд за виконанням підприємствами, організаціями та установами (незалежно від відомчої належності то форми власності) заходів по забезпеченню безпеки при проведенні ними масових туристичних та інших заходів у природних умовах, вимагати від осіб, які знаходяться в зоні НС, дотримання правил і вимог діючих інструкцій. Співробітник ГГР(АР)Р повинен бути забезпечений інформацією, необхідною для виконання покладених на нього завдань від підприємств, установ та організацій, використовувати для переговорів, пов'язаних з ліквідацією аварій або запобіганням їх виникненню, всі діючі мережі зв'язку, канали і засоби, які є складовими національної системи зв'язку, подавати пропозиції до вищестоящих органів щодо заохочення штатних працівників, добровільних членів та громадян, які відзначились при проведенні робіт по попередженню надзвичайних ситуацій та нещасних випадків з людьми, а також при участі в аварійно-рятувальних роботах.

При проведенні професіографічного аналізу діяльності ГГР(АР)Р нами було виділено основні професійно важливі якості та негативні якості, які перешкоджають ефективному виконанню професійної діяльності. Успішному виконанню професійної діяльності сприятимуть: психічна й емоційна стійкість, розвинені функції уваги (обсяг уваги - здатність утримувати в центрі уваги кілька об'єктів спостереження, стійкість уваги - здатність зосередити увагу на конкретному об'єкті, не відволікаючись на сторонні подразники, перемикання, переключення

уваги - здатність, при необхідності, швидко переключати увагу з одного об'єкта на інший), швидка реакція в екстремальних ситуаціях, розвинена наглядно образна, оперативна, довготривала пам'ять та мимовільне запам'ятовування, розвинене аналітичне, продуктивне і репродуктивне (математичне) мислення, здатність до прийняття самостійних рішень, відповідальність, твердий характер, емоційно-вольова стійкість, високий інтелект, комунікативні навички та вміння працювати в команді, лідерські якості, мотивація до досягнення успіху, самооцінка та високий рівень самоконтролю (під самооцінкою розуміється здатність об'єктивно оцінювати результати своєї діяльності, а під рівнем самоконтролю – вміння діяти в розрахунок тільки на власні сили, а також самостійно відповідати за свої вчинки.).

У той час, недостатній рівень розвитку вольових характеристик може викликати підвищену сприйнятливості до впливів психотравмуючих умов НС, утрудненою адаптацію, психічні та фізичні травми і розлади, і навіть до повну нездатності діяти в умовах НС, яка може виявлятися у формі паніки чи повної бездіяльності. Низький рівень розвитку у рятувальника характеристик уваги, пам'яті, недостатньо швидка реакція, схильність до неоправданого ризику, недостатня мотивація на досягнення успіху, недбалість, безвідповідальність можуть спричинити за собою нездатність співробітника ДСНС України до зниження ефективності виконання професійних завдань, при виконанні складних і відповідальних завдань.

Висновки. Професіографічний аналіз професійної діяльності є першим і найважливішим етапом будь-якого дослідження в професійної діяльності, воно ґрунтується на всебічному її вивченні і певної систематизації даних. Проведена робота по опису змісту професійної діяльності співробітника ГПР(АР)Р дозволила виділити основні задачі, функції, права та обов'язки діяльності, їх характеристику, які виконуються в особливих та екстремальних умовах.

За результатами професіографічного аналізу діяльності було виділено основні професійно важливі якості, для працівників гірничорятувального підрозділу ДСНС України та ті, які затрудняють виконання професійних функцій Ефективність виконання професійних завдань більшою мірою залежить саме від рівня розвитку цих професійно-важливих якостей у рятувальника. Подальше дослідження даної проблеми буде доцільним, тому ми продовжимо вивчення та розробки з даної проблематики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гурьянов Ю.Н. Психологическое обеспечение служебно-боевой деятельности военнослужащих Пограничной службы России: Монография / Ю.Н. Гурьянов – М.: Академия ФПС России, 2001. - 218 с.

2. Корольчук М.С., Крайнюк В.М Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. - К.: Ніка-Центр, 2006. – 580с.

3. Методичні рекомендації про порядок оперативних дій гірничорятувальних (аварійно-рятувальних) формувань ДСНС України при реагуванні на надзвичайні ситуації на об'єктах гірничорудної, нерудної промисловості та інших підземних об'єктах, що потребують гірничорятувального обслуговування.

4. Наказ МНС № 89 Про затвердження Інструкції з організації психологічного забезпечення службової діяльності аварійно-рятувальних служб [Електронний ресурс] / - 2004. – С.3. – Режим доступу до наказу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0323-04/page>

5. Основи психологічного забезпечення діяльності МНС: Підручник/ За заг. ред. проф. О.В. Тімченка. – Х.: УЦЗУ, 2009. – 244с.

6. Пріоритетні напрямки наукової діяльності. (Національний Університет Цивільного Захисту України) / [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу <http://nuczu.edu.ua/ukr/science/main/>

7. Шленков А. В. Психологическое обеспечение профессиональной подготовки сотрудников Государственной противопожарной службы МЧС России : Дисс. ... доктора психол. наук. / Шленков Алексей Владимирович. – СПб., 2010. – 47с.

УДК 159. 9

Мілорадова Н.Е., к.психол.н., доцент, професор кафедри психології та педагогіки факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей Харківського національного університету внутрішніх справ;

Мовмига Н.Є., к.психол.н., доцент кафедри охорони праці та навколишнього середовища НТУ «ХП»

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

У статті досліджуються гендерні особливості професійного становлення особистості студента, що супроводиться зміною уявлень індивіда про себе і своє місце на соціальному світі і світі професій. Гендер надає соціально рольовий статус особистості, який визначає можливості в освіті, професійній діяльності, суспільному виробництві. У зв'язку з цим важливим аспектом стає вивчення професійного становлення з позиції гендерного підходу, коли в центрі уваги стає учень і його особові особливості.

Ключові слова: гендер, гендерні особливості, професійне становлення студентів.